

Hans van Koningsbrugge

Directeur Nederland-Rusland Centrum / directeur Centre for Russian Studies / hoogleraar Russische geschiedenis en politiek Rijksuniversiteit Groningen

1 – RGADA: het Russisch Staatsarchief voor Oude Documenten te Moskou.

Onderzoek in Russische archieven: *een via dolorosa?*

Dit jaar vieren we het bilaterale Nederland-Ruslandjaar. Men had ook 400 jaar politieke betrekkingen kunnen herdenken of de bijdrage van de kozakken aan de bevrijding van Nederland in 1813/14. Binnen het kader van het Ruslandjaar is uiteraard de nodige aandacht voor de historische betrekkingen en het Gedeeld Cultureel Erfgoed. Dit laatste betreft bijvoorbeeld ‘Neerlandica’ in Russische archieven, Nederlandse bouwwerken in Kemerovo of Nederlandse tuinarchitectuur in Lefortovo (Moskou) of Sint-Petersburg.

Voor het omgekeerde is ook belangstelling. Dit geldt dan in het bijzonder voor de Rossica in Nederlandse archieven, het Czaar Peterhuisje in Zaandam, of het ‘Russische’ hof ten tijde van Anna Paulowna. Wat archieven betreft is het goed om te beseffen dat er in het Nationaal Archief in Den Haag een grote hoeveelheid bronnen over de relatie met Rusland beschikbaar is, maar dat deze hoeveelheid in het niet valt bij de duizenden documenten, gerelateerd aan Nederland, die in Russische archiefinstellingen worden

bewaard. Russische archiefinstellingen hebben in het Westen meestal geen goede reputatie. Beslotenheid, ontoegankelijkheid wegens niet bepaald adequate archieftoegangen én bureaucratisch en bars personeel zouden obstakels zijn die voor niet-Russische onderzoekers bijna onoverkomelijk zouden zijn. Is dit nu werkelijk zo?

In het algemeen geldt dat veel tijd gestoken dient te worden in de voorbereiding. Hier schort het vaak veel aan. Wat is de onderzoeksvraag en wat is de relatie met de te onderzoeken documenten? Dit alles dient vervat te worden in een aanbevelingsbrief gericht aan de directeur van de instelling. Soms levert dit vanzelfsprekend de licht kafkaïaanse situatie op dat men gedwongen wordt zichzelf op te hemelen. Eenmaal ter plaatse aangekomen is toegang onmogelijk zonder de felbegeerde ‘propoesk’, een kaartje dat ten allen tijde getoond moet kunnen worden als formeel entreebewijs. Soms kan het verkrijgen hiervan enige uren duren, het kan echter ook een dag of meer zijn.

Eenmaal binnen in de onderzoekszaal valt op dat de Russische archiveringsmethodiek

(‘opis’, ‘fond’, ‘delo’ – inventaris, archiefblok, nummer) niet veel verschilt van de Nederlandse, maar wel dat de inventarissen zelf veel minder gedetailleerd zijn dan hun Nederlandse tegenhanger. Waar dit collecties met niet-Russisch materiaal betreft, heeft dit vaak te maken met de gebrekkige talenkennis van Russische archiefmedewerkers. Dit is voor de buitenlandse onderzoeker zeker een handicap, omdat digitalisering in Russische archieven nog nauwelijks is doorgedrongen.

Een mooi voorbeeld hiervan is het historisch Staatsarchief Sint-Petersburg. Dit is ondergebracht in een nieuw gebouw in een buitenwijk, dat sterk contrasteert met de kaartenbakken waarmee de onderzoeker zich moet behelpen.

Eén van de doelstellingen binnen het in 2000 begonnen Rossica-Neerlandica programma, dat de Nederlandse Rijksarchiefdienst in samenwerking met de ministeries van BuZa en OCW en de Rijksuniversiteit Groningen (RuG) heeft opgezet, betrof dan ook het, in samenwerking met Russische archiefmedewerkers, vervaardigen van inventarissen ge-

Vanwege de lange intensieve relatie die Nederland met Rusland heeft, bevatten archiefinstellingen in beide landen relatief veel bronnen die voor ‘de ander’ interessant zouden kunnen zijn. In Rusland zijn slechts weinig archieven vernietigd. Onbekendheid met het doen van onderzoek in Rusland heeft echter

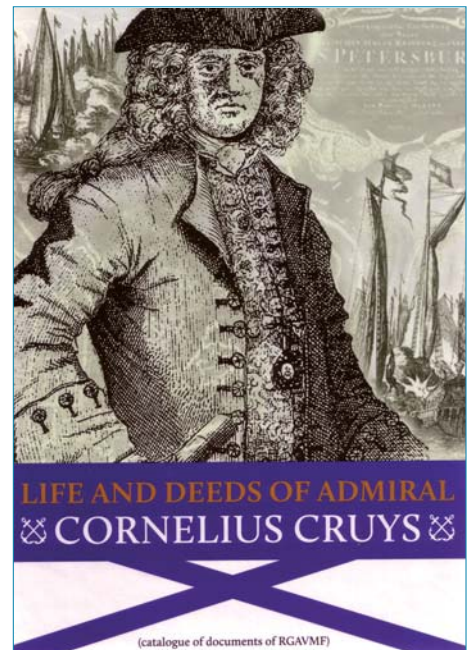
veel Nederlanders altijd tegengehouden om ter plekke te gaan zoeken naar geschikt bronmateriaal. In dit artikel een tipje van de sluier van de rijkdom van de Russische archieven voor Nederlands onderzoek en een beknopte handleiding zelf ter plekke onderzoek te gaan doen.

2 – Het Russisch Marine-archief te Sint-Petersburg.

3 – Standbeeld van Cornelius Cruys, Stavanger
Bron: Wikimedia.

4 – De inventaris van archiefstukken gerelateerd aan Cornelius Cruys.

schikt voor Nederlandse onderzoekers. Dit is door het Nederland-Rusland Centrum (NRCe) inmiddels geschied voor de Nederlandse collectie (tot 1725) in het Russisch Staatsarchief voor Oude Akten (Moskou), de Oranje-Romanov briefwisseling (Archief van de Russische Federatie Moskou), de collectie Cornelis Cruys (Marine-Archief Sint-Petersburg) en de Nederlands-Russische wetenschappelijke correspondentie (Archief Academie van Wetenschappen Sint-Petersburg). Tevens is een database vervaardigd van Nederlandse SS'ers die in Russische krijgsgangenschap zijn geraakt. Hun gegevens worden bewaard in het Archief van het Rode Leger (Moskou).

Twee andere factoren zijn bij onderzoek in Russische archieven van belang: tijd en organisatorische versplintering. In Nederlandse archieven bestaat geen limiet op het aantal 'nummers' dat kan worden aangevraagd. In Russische archieven is dit wel het geval, meestal is dit beperkt tot vijf op één dag. Dit kan voor een onderzoeker een grote handicap zijn omdat van te voren niet duidelijk is hoeveel documenten een nummer bevat. Tevens kan de tijd tussen aanvragen en inzage krijgen nogal verschillen. Dit heeft er mee te maken dat sommige delen van Russische archivalia soms in depots zijn ondergebracht die relatief ver van het hoofgebouw liggen.

Het valt daarom moeilijk in te schatten hoeveel tijd een onderzoek in beslag zal nemen.

De organisatorische versplintering dateert uit de Sovjet-tijd. In tsaristisch Rusland waren er een paar centrale archieven, waar de collecties van de nationale overheidsinstellingen werden bewaard. Nadien zijn de collecties van overheidswege uit elkaar gehaald en, ten dele, ondergebracht bij nieuw opgerichte archiefinstellingen. Dit heeft erin geresulteerd dat er nu 16 centrale archieven zijn, wat in de praktijk betekent dat men voor het onderzoek naar één thema vaak meerdere archieven zal moeten bezoeken. Zo vergt bijvoorbeeld onderzoek naar de Nederlandse inbreng bij de vorming van de Russische vloot een bezoek aan het Marine-archief in Sint-Petersburg, maar ook aan het Archief van Oude Akten in Moskou. Bovendien kan ook in het Historisch Staatsarchief van Sint-Petersburg materiaal voorhanden zijn. Aangezien Moskou en Sint-Petersburg nu niet bepaald naast elkaar liggen, is het handhaven van een strak tijdschema niet bepaald eenvoudig.

Zijn dit nu redenen om niet naar Rusland te gaan? Misschien wel als er slechts enkele dagen voor onderzoek beschikbaar zijn. De ervaring leert dat 'geregel' gemakkelijk langer kan duren dan gepland. Een probaat middel kan zijn om collegae en/of studenten alvast te

vragen het terrein te verkennen. Dit kan door bijvoorbeeld al voor het bezoek relevante documenten te laten kopiëren, digitaliseren of microfilmen. Bovendien is mijn ervaring dat wanneer de Russische archiefinstelling al van te voren geïnformeerd is over het bezoek van de buitenlandse onderzoekers, de medewerking vaak uitstekend is. In aanmerking genomen dat in Rusland vrijwel niets aan archivalia is vernietigd, kan een historicus meer dan zijn hart ophalen.

Een Russisch archiefonderzoek in de praktijk: de inventarisatie van het archief van Cornelis Cruys

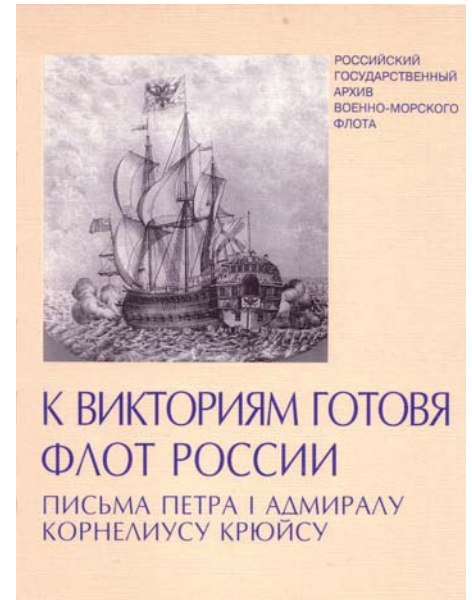
Zonder twijfel is Cornelis Cruys (1655-1727) één van de bekendste Nederlands-Russische iconen. Het scheppen van een slagkrachtige Russische zeemacht was een belangrijke voorwaarde voor de definitieve Russische overwinning op Zweden in de Grote Noordse Oorlog. Deze victorie gaf Rusland niet alleen een toegang tot de Oostzee, het betekende ook dat Rusland de dominantie in het Oostzeegebied van Zweden overnam. Zonder Hollandse – en speciaal Amsterdamse – inbreng was dit niet mogelijk geweest. Cruys vervulde hierbij een sleutelrol. Geboren in Stavanger als Niels Olsen vertrok hij naar Amsterdam om te gaan varen, net als zovele Noren deden. Zeker is dat hij in de jaren 1680-1698 in de stad verbleef. Hier is hij vernederlandst en

heeft hij zijn naam veranderd in Cornelis Cruys. Aan de admiraliteit van Amsterdam vervulde Cruys de functie van onder-equipage-meester, een soort manager die ervoor diende te zorgen dat de Amsterdamse oorlogsschepen werden uitgerust én bevoorraad. Tsaar Peter heeft Cruys in Amsterdam ontmoet en hem de post van vice-admiraal van de nog op te richten Russische vloot aangeboden. In de jaren 1698-1701 participeerde hij bij de bouw van het eerste Russische eskader in Voronezj. In de periode 1704-1713 voerde hij het commando over de Baltische vloot, waarmee hij letterlijk in de vuurlinie raakte. Na de voor Rusland glorieuze Vrede van Nystadt werd Cruys bevorderd tot admiraal. Hij overleed in 1727 in Sint-Petersburg en werd begraven in de Oude Kerk in Amsterdam.

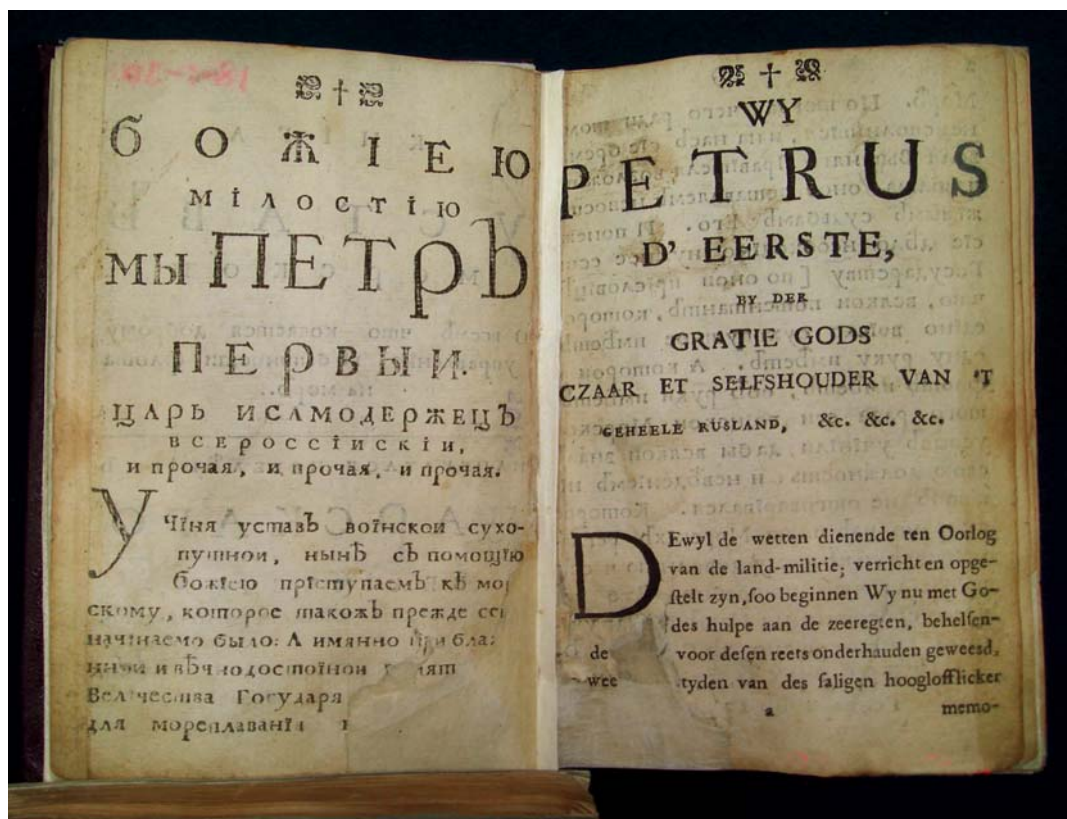
Als vooraanstaand Russisch officier had Cruys zijn eigen kanselarij. De correspondentie hiervan is bewaard gebleven. Dit materiaal vormde het startpunt voor het onderzoek van het onderzoeksteam van het Russisch Marine-Archief en het Nederland-Rusland Centrum. Al snel bleek het te gaan om honderden brieven, in het Russisch én Nederlands, die alle dienden te worden bekeken, beschreven en samengevat. Dit proces heeft twee jaar in beslag genomen. Toen bleek dat Cruys buitengewoon intensief had gecommuniceerd met admiraal-generaal Fjodor Apraksin, de opperbevelhebber van de Russische vloot.

Deze constatering betekende dat ook het gigantische Apraksin-archief op brieven van Cruys onderzocht diende te worden. Aangezien de bestaande archieftoegangen niet voldeden, moest alle correspondentie geanalyseerd worden. Ook dit proces kostte weer enige jaren. De bovengenoemde stap had ingrijpende consequenties. Dit maakte namelijk duidelijk hoezeer de centrale instituties, het Marine Departement in Moskou en de Kanselarij van de Admiraliteit te Sint-Petersburg bij het functioneren van Cruys van belang waren. Het patroon herhaalde zich ook hier. Wederom kon een diepgaande bestudering van deze 'fondy' niet vermeden worden. Het eindresultaat mocht er zijn. In 2009 is een catalogus gepubliceerd van documenten van Cruys, bewaard in het Marine-Archief in Sint-Petersburg, van maar liefst 786 pagina's (inclusief register). Dit betreft dus de collectie van één Nederlandse vlagofficier en daarmee slechts een fragmentarisch onderdeel van de Nederlands-Russische betrekkingen. Dit voorbeeld mag enerzijds duidelijk maken hoe rijk de Russische archiefinstellingen zijn, maar ook hoeveel moeite het kost om die schatten te ontdekken.

Hoe staat het nu met de Rossica in Nederland? Enige jaren geleden heeft het Nationaal Archief het initiatief genomen om samen met het Nederland-Rusland Centrum van de RuG een database te ontwikkelen, waarin voor begin 2014 gereed zijn. ■

5 – 'Ter victorieën gereedmaking van de Russische vloot' een bronnenpublicatie van brieven van Peter de Grote aan Cornelius Cruys.

6 – Afkomstig uit de Russische archieven; een tweetalige uitgave van de Russische Morskij Oestav (Zee-statuu). Het Russische zeereglement was min of meer een vertaling van het Nederlandse zeestatuu.